

Sanja Žaja Vrbica, Peter Zimmermann, *Dunavska Monarhija i Dubrovnik*, Dubrovnik: Sveučilište u Dubrovniku, 2023, 235 str.

Nije učestala pojava da strani i domaći autori objavljuju studije u koautorstvu pa već zbog toga knjiga *Dunavska Monarhija i Dubrovnik*, objavljena prošle godine, plijeni pažnju. Studija povjesničarke umjetnosti i izvanredne profesorice na Sveučilištu u Dubrovniku Sanje Žaja Vrbica te slovensko-njemačkog inženjera civilne gradnje i poznavatelja vojne povijesti, kako je u uvodu predstavljen profesor emeritus Peter Zimmermann predstavlja novinu jer urbanističke transformacije Dubrovnika, a prije svega njegove povijesne jezgre, u vremenu austrijske uprave nisu bile u fokusu istraživača, a upravo to kao najveću vrijednost ovoga izdanja ističe Irena Kraševac u *Predgovoru* (10-11).

Plijeni pažnju i zanimljivo koncipiran naslov izdanja koji stavlja u naizgled ravnopravan suodnos multinacionalni imperij i jedan priobalni grad koji kao da je u svojim posljednjim izdajama stare slave zaboravio da se „trijeba s bremenom akomodavat“. Dubrovnik je pak dio *Dunavske Monarhije*, ali joj, dalo bi se zaključiti iz naslova, parira zbog svojeg kulturno-povijesnog, ali i urbanističkog naslijeđa. Štoviše, ravnopravno joj se pridružuje kao dodatan dragulj na carskoj kruni. Rijetku pojavu, kako smo na početku naveli, ali svakako uvijek poželjnu, Žaja Vrbica pojašnjava u *Uvodu* (14-15) ističući kako je s Zimmermannom surađivala na projektu o Antonu Perku, slikaru i dvorskom tajniku cara Franje Josipa.

Studija je podijeljena na tri glavna dijela s nizom poglavlja, a prvi dio naslovljen *Povijesni pregled* (17-106) potpisuje Zimmermann i s njim tvori kontekstualni okvir za shvaćanje urbanističkih mijena kojima će se u trećem dijelu knjige pozabaviti Žaja Vrbica. Zimmermannove tekstove s njemačkog jezika preveo je Vladimir Adamček.

Pad Dubrovačke Republike i dolazak Dubrovnika pod austrijsku vlast nemoguće je objasniti bez osvrta na Napoleonske ratove, a njihov suhoparan pregled, uz spominjanje uspostave Ilirskih pokrajina, rusko-crnogorske opsade Dubrovnika, francuske okupacije te na koncu Bečkog kongresa donio je Zimmermann. Nakon toga govori se o tehničkim inovacijama koje je industrijsko stoljeće donijelo vojsci i topništvu. Autor primjereno upućuje da Dubrovnik od 1815. do 1890. godine prije svega treba promatrati kao austrijsko najjužnije vojno uporište dok ta zadaća ne bude prepuštena Boki kotorskoj, nakon što se shvatilo da zbog razvoja naoružanja i tehnike nema stratešku važnost. U tu svrhu autor donosi prijepis vojne procjene Dubrovnika anonimnog autora iz 1876. godine (65-79). Pred kraj prvoga dijela, Zimmermann piše o začecima turizma u Dalmaciji pa razmatra putopis *Dalmatinsko putovanje* Hermanna Bahra i zaključuje kako je Bahr djelomično uspio otvoriti Dalmaciju turizmu polučivši različite reakcije.

Oku čistunca zasmetat će autorovo povremeno pisanje „utvrda Dubrovnik“. Naime, to je isto stanje, ali nije nipošto jedino koje obilježava dubrovačko 19. stoljeće itekako živo u građanskim, kulturnim, intelektualnim i inim sferama, premda opterećeno ekonomskim problemima. Ne zaboravimo da tada u povijesnoj jezgri obitava i nekoliko tisuća ljudi. Jasno je da je autor htio istaknuti kako je Dubrovnik vojno ili strateško uporište, ali nikako ne može biti „utvrda“. Žaja Vrbica u daljnjim poglavljima nešto će se spretnije uspjati izraziti pa će pisati „grad utvrda Dubrovnik“. Istaknimo da je najveća vrijednost prvog dijela knjige to što su autori popratili tekst zaista vrijednim planovima Dubrovnika od 1725. godine, pa sve do 1860-ih iz sekcije Ratnog arhiva Austrijskog državnog arhiva. Dvadesetak zemljovida, zatim presjeka i tlocrta tvrđava, s upisanim nazivima zgrada kojima je navedena njihova vojna, javna ili privatna namjena na ovaj se način po prvi puta prezentiraju široj javnosti i od iznimnog su značaja te svjedoče da je Beč promatrao Dubrovnik upravo kao svoje značajno vojno uporište što je Zimmermann više puta spomenuo.

Drugi dio knjige, *Tehnička inteligencija u Dubrovniku* (107-136), započinje Zimmermannovim poglavljem u kojem prati razvoj građevinarstva, opisujući kako je postepeno od obrtničkih umijeća došlo do inženjerskih znanosti. Ukratko ukazuje na osnutak različitih tehničkih i inženjerskih škola u Francuskoj, Pruskoj i Habsburškoj Monarhiji. Usprkos osnutku brojnih visokih škola, vodeća mjesta u, kako kaže, „tehničkoj upravi Austrije“ tijekom 19. stoljeća povjeravala su se najčešće matematičarima i fizičarima, a inženjeri s doktoratom pojavljuju se tek nakon 1901. godine kada su (poli)tehničke škole stekle pravo dodjele doktorata. Nastavljajući se na Zimmermannove postavke, Žaja Vrbica piše kako je s uspostavom austrijske vlasti u Dubrovniku kao i drugdje osnovan građevni ured sa zadaćom brige o javnoj izgradnji i preuređenjima te zatim donosi kratke biografije petorice građevnih inženjera koji su djelovali u Dubrovniku, a to su Marino Boriani, Vincenzo Polli, Marco Nonveiller, Michael Gillhuber te Luigi Vincenzo Maria Pederzolli.

U trećem dijelu knjige *Arhitektonsko-urbanističke preobrazbe Dubrovnika tijekom austrijske uprave* (137-220) Žaja Vrbica kroz tri studije slučaja nastoji predstaviti načine na koje je austrijska vlast, preko područnih ureda, a ponekad i na inicijativu domaćih ljudi u nemaloj mjeri promijenila izgled dubrovačke povijesne jezgre.

Na samome početku, nastavljajući se na *Povijesni pregled* koji je ranije donio Zimmermann, autorica piše o porušanim izvangradskim prostorima, devastiranim crkvama i samostanima te sporom ekonomskom oporavku u prvoj četvrtini 19. stoljeća u Dubrovniku. Podsjetimo, dubrovačke zidine još uvijek su u vojnoj namjeni, odnosno nedostupne su građanima i posjetiteljima, kao i pojedine manje crkve i samostani koji služe za skladištenje. Nakon što se osvrnula na rušenje pojedinih dotrajalih srednjovjekovnih spomenika – Krstionice, unutarnje kule kod Pila, stražarnice pokraj Revelina – autorica započinje prvu studiju slučaja vezanu uz urbanističke transformacije Dubrovnika koje je donijelo razdoblje austrijske vlasti. Tako problematizira transformaciju Gradskog porta budući da ga je kao još aktivno pristanište, uz luku Gruž, trebalo osuvremeniti. Gradnja Porporele – lukobrana koji se nastavio na postojeće predmoderne kame- ne gromade koje su trebale barem malo olakšati pristanak brodovlja po olujnom vremenu – projekt je dvojice inženjera (Borianija i Nonveillera) čije je životopise ranije predstavila. Prethodno transformiranom Portu s dograđenom rivom, pridružila se 1874. i Porporela koju je izveo građevinar Vjenceslav Stanzig iz Herceg Novog. Žaja Vrbica inzistira na neprijepornoj ulozi farmaceuta Antuna Dropca, koji je od 1862. godine bio predsjednik dubrovačke Trgovačko-obrtničke komore te se zalagao za nastavak korištenja Porta i gradnju lukobrana. Prepoznatljivu vizuru Dubrovnika – postojeću gradsku luku – teško je zamisliti bez Porporele, a autorica zaključuje kako se ovaj lukobran u potpunosti uklopio u „scenografiju fortifikacija“.

Fin de siècle donio je pod vodstvom okružnog inženjera Simchea Ausubela novu prometnicu Dubrovniku, a ona je autoričina druga studija slučaja. Cesta planirana još 1870-ih trebala je rasteretiti Stradun, a odabrana ruta koja i danas prolazi oko Grada zahtijevala je probijanje brda uokolo Minčete, što je uvjetovalo pojavu uplašanih (a možda i prkosnih) glasova građana kako će se poremetiti statika same renesansne ljepotice. Žaja Vrbica u pregovorima za gradnju ceste posebno ističe općinsku vlast na čelu s baronom Franom Gondola Ghetaldijem pri čemu još jednom dolazi do izražaja „ravnopravnost“ *Dunavske Monarhije i Dubrovnika*, kako smo ranije komentirali naslov studije. Gradnja spomenute ceste otvorila je brojne druge mogućnosti, a to su stvaranje zaravni uz sjeverni dio Zidina te probijanje novih gradskih vrata uz tu zaravn (1908. godine) koje autorica analizira kao treću studiju urbanističkih mijenja koje je donijela austrijska uprava. Drugi i treći dio studije popraćeni su zemljovidima iz rečenog Ratnog arhiva te jako lijepim fotografijama i prikazima građevinskih projekata iz dubrovačkog Arhiva.

Zaključak u ovoj studiji nije posebno izdvojen, već u sklopu trećeg dijela Žaja Vrbica donosi kratak kritički osvrt naslovljen *Zaključno o projektima preobrazbe za vrijeme austrijske uprave* (218-219) iz kojega treba izdvojiti autoričinu ocjenu kako svi urbanistički zahvati iz vremena austrijske uprave svjedoče o „modernizacijskim procesima i povremenoj sinergiji lokalne i monarhijske vlasti“. Usto, autorica ističe kako je Dubrovnik među rijetkim gradovima koji su sačuvali izvorni fortifikacijski okvir, dok je razdoblje austrijske vlasti kratka epizoda u dugom trajanju toga spomenika. Na sljedećim stranicama nalaze se izvatici iz recenzija (221-223) te indeks osobnih imena (225-226). Šteta je što je izostala bibliografija i kakav sažetak na engleskom ili njemačkom jeziku.

Sanja Žaja Vrbica crpila je podatke o urbanističkim transformacijama Dubrovnika iz Državnog arhiva u Dubrovniku, a to se izvrsno spojilo s analizama planova Dubrovnika iz bečkog Ratnog arhiva Petera Zimmermanna. Čini se da je generalni stav autora blagonaklon, govoreći kako su preuređenja povijesne jezgre i njene najbliže okolice izvedena za vrijeme austrijske uprave pospješila modernizaciju Dubrovnika. Svakako, autorima je važno naglasiti kako su te mijene rađene ipak u nekoj vrsti međusobne suradnje *Dunavske Monarhije i Dubrovnika*. Ova studija svjedoči kako se Grad koji danas otvara svoja vrata nebrojenim gostima predstavlja i u ruhu koje mu je odjenulo dugo 19. stoljeće i austrijska uprava.

Ivan Mrnarević

Vladimír Dzuro, Istražitelj. Démoni balkanskog rata i svjetska pravda, Zagreb; Vinkovci; Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest; Matica hrvatska-ogranak Vinkovci; Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2023, 341 str.

Memoarska proza Vladimíra Dzura, češkog istražitelja na Međunarodnom kaznenom sudu za bivšu Jugoslaviju oslikava događaje iz bogate karijere od kojih treba izdvojiti sudjelovanje u uhićenju Slavka Dokmanovića i Slobodana Miloševića. Vladimír Dzuro je 80-ih i 90-ih godina prošlog stoljeća radio kao inspektor u Kriminalističkoj policiji, a potom i u Nacionalnoj središnjici Interpolu u Pragu do 1994. godine. Tada se pridružuje mirovnim snagama Ujedinjenih naroda u Sarajevu, a već iduće godine postaje jedan od istražitelja Međunarodnog suda u Den Haagu za srpske zločine počinjene u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Knjiga je nastala na poticaj mnogih stranih i domaćih suradnika, od kojih Dzuro posebno ističe državnu tajnicu Sjedinjenih Američkih Država Madeleine Albright te prilaže pismo kojim se autoru zahvaljuje za pisanje knjige i općenito sudjelovanje u vrlo važnom povijesnom zadatku. Autor ne obrađuje uzroke koji su doveli do ratnih zbivanja, niti vojne akcije, već na vrlo zanimljiv način opisuje zadatke koje je izvršavao prilikom razotkrivanja ratnih zločinaca te potom onog zahtjevnijeg i opasnijeg dijela posla, odnosno privođenje pred kazneni sud. Osim opisnim metodama, prikaze tajnih operacija upotpunjuje brojnim fotografijama poput uhićenja Slavka Dokmanovića u Erdutu, Slobodana Miloševića u Beogradu, otkopanih kostura u masovnoj grobnici na Ovčari, pronađenih predmeta likvidiranih zatočenika, ekshumacije tijela iz bunara u Erdutu itd.

Obzirom da autor vlastita saznanja crpi usmenom predajom ratnih suvremenika, bilo svjedoča nekih događaja, samih žrtava ili pak politički pozicioniranih kadrova odgovornih za ratne zločine, knjigu treba proučavati kao sekundarni izvor. Čitajući, kronološki pratimo put jednog